

bian tai kreolien – tuoretta tutkimusta on tämän teoksen myötä julkaistu nyt myös suomen kielellä.

MARIA KELA
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Lähteet

KUISMA, KAROLIINA 2001: Alkeisoppijan

kommunikaatiostrategiat puheessa ja kirjoitelmissa: kielelliset ongelmatilanteet ja niistä selviytyminen. – Taija Nieminen (toim.), *Vuorovaikutus ja suomen kielen oppiminen* s. 11–75. *Kakoskieli* 3. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

MUYSKEN, PIETER 2000: *Bilingual speech. A typology of code-mixing*. Cambridge: Cambridge University Press.

Puheenvuoroja kielen ja kulttuurin vuorovaikutuksesta

Anna Idström ja Sachiko Sosa (toim.): *Kielissä kulttuurien ääni*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2009. 311 s. ISBN 978-952-222-129-2.

Yhä monikielisemmässä ja monikulttuurisemmassa Suomessa on ajankohtaista pohtia sitä, mikä merkitys kielellä on ihmiselle kulttuurisena oliona. Tähän keskusteluun osallistuu Anna Idströmin ja Sachiko Sosan toimittama teos *Kielissä kulttuurien ääni* valottamalla aihepiiriä viidestätoista näkökulmasta. Tavoitteena on tarjota lukijalle ajankohtaista tietoa kielen ja kulttuurin välisestä suhteesta sekä siitä, mitä kulttuuriperinnöstä ollaan menettämässä kielikuolemien myötä.

Kulttuuri kielentutkimuksen ja kääntämisen haasteena

Artikkelissaan ”Miksi grammatikko unohtaa kulttuurin?” Urho Määttä käsittelee kielen kulttuurisidonnaisuutta

1900-luvun loppupuolen kielitieteen teoreettisena ongelmana. Määttän mukaan kielentutkimuskin on kulttuurinen konstruktio ja tätä taustaa vasten erilaiset teoreettiset tulkinnat kielen ja kulttuurin suhteesta ovat helpommin ymmärrettävissä. Ulla Vanhatalo esittelee puolestaan luonnollista semanttista metakieltä ja sen kehittäjää, puolalaissyntyistä kielentutkijaa Anna Wierzbickaa. Metakielen taustalla on käsitys siitä, että vain perusteellisella sanojen merkitysten selvittämisellä voidaan päästä lähelle sitä, mitä äidinkieliset puhujat kielen käsitteistä tajuavat. Artikkelissa valotetaan laveasti Wierzbickan elämänvaiheita suhteessa häntä tutkijana innostaneisiin kysymyksiin.

Anna Idström tarkastelee metaforien syntyä ja kuolemaa sekä käy rajankäyntiä metaforan ja metonymian välillä. Artikkelissa kuvataan kiinnostavasti, miten metaforissa ja metonymioissa heijastuu kieliyhteisön jäsenten arki. Ihmisen aistit ovat sinänsä universaalisti samanlai-

sia, mutta kielen kontekstina oleva kulttuuri- ja luonnonympäristö antaa virikkeitä sille, mitkä havainnoista erotetaan omiksi käsitteikseen. Esimerkiksi inarinsaamen kielikuvissa nälkä yhdistetään ihmisen takamukseen, mikä kiteyttää sen, että lihominen on köyhissä oloissa toivotavaa.

Zsuzsánna Bodón artikkeli edustaa käännöstieteellistä näkökulmaa kulttuuriin. Bodó tiivistää artikkelissaan keskeiset kulttuurisidonnaiset haasteet, joita käännöstyössä kohdataan, kuten murteet ja realiat. Hän esittelee useiden käännöstutkijoiden käännösstrategioita ja havainnollistaa esimerkein sen, että kulttuurierot eivät tee kääntämistä mahdottomaksi. Kulttuurisidonnaisten ilmiöiden kääntäminen on kuitenkin tulikoe, jossa kääntäjän kulttuurinen kompetenssi ja muu ammattitaito punnitaan. Kääntämistä käsittelee myös Maria Kela, joka perehdyttää lukijan käännöstieteen alkulähteille, raamatunkäännöstyöhön. Kela tarkastelee raamatunkäännöstyön antia kielentutkimukselle ja lähestyy aihetta uskonnollisen kielen kulmakiven, metaforan, kääntämisen kautta. Hän päätyy toteamaan, että pyhän kirjan kääntämisen toisille kielille mahdollistaa kielen ja sen metaforien antropomorfisuus, ihmisenkaltaisuus.

Kielet kulttuuriympäristön peileinä

Ekaterina Gruzdevan artikkelin myötä kirjassa siirrytään maailman kielten yksityiskohtiin. Gruzdeva kuvaa klassifikaattorien käyttöä eri kielissä ja havainnollistaa, miten niiden semanttinen perusta heijastaa kielen sosiokulttuurista ja fyysistä ympäristöä. Artikkelissa tuodaan myös esille, millä tavoin kieliyhteisön kulttuurinen ja kielellinen rappeutuminen vaikuttaa klassifikaattorien käyt-

töön. Tarkastelun kohteena on uhanalainen nivhin kieli, jota puhutaan Venäjän Kaukoidässä ja Sahalinin saarella. Nivhin kieli ja sen hyvin pitkälle kehittynyt klassifikaattorien systeemi ovat näivettyneet aineellisen ja hengellisen kulttuurin muutosten myötä. Kieliopillisesta luokitelusta kirjoittaa myös Lotta Aunio. Artikkelinsa alussa hän kuvaa yksinkertaisuuksia, joita on tehty afrikkalaisten kielten aikakäsityksestä: niiden mukaan se kattaisi vain nykyhetken ja äärettömän menneisyyden. Kun bantukieliä on tutkittu tarkemmin, on käynyt ilmi, että näissä kielissä on itse asiassa varsin monimuotoinen aikaan liittyvä käsitemaailma. Esimerkiksi logoolissa on neljä tulevaisuuteen viittaavaa aikamuotoa: lähitulevaisuus sekä keskipitkä, kaukainen ja epävarma tulevaisuus. Esimerkki konkreettistaa hyvin sen, mitä tapahtuu, kun kieliä yritetään kuvata eurooppalaisiin kielisiin soveltuvalla mallilla tutkimatta kielten omia merkitysjärjestelmiä ja käsitemaailmaa.

Kuten Sachiko Sosan tutkimus osoittaa, erinomainen kielen osaaminen ei aina riitä. Monet kulttuurisidonnaiset luontouskontoon ja hantilaisiin tapoihin liittyvät merkitysvivahteet tuottavat hankaluuksia ymmärtää hantinkielistä tekstiä ilman ennakkotietoa, jonka vain puhujayhteisön jäsenet tuntevat. Mansit puolestaan ovat esimerkkinä Ulla-Maija Kulosen artikkelissa, jossa valotetaan runsaan aineiston avulla, miten kielestä tehdään taidetta. Aineisto koostuu Artturi Kanniston vuosina 1900–1905 keräämistä itämansinkielisistä sota- ja sankaritarinoina, joista Kulonen on rajannut tutkimuskohteekseen romanttiseen rakkautteen liittyvän sanaston. Tarinoista paljastuu, että hantien keskuudessa sukupuoli on sinänsä ollut tärkeä ja sukupuoliroolit

selvästi jakaantuneet. Toisaalta niistä käy ilmi, että tiukkaa normittamista ihmisuhteissa ei ole koettu tarpeelliseksi vaan saman sukupuolen välisiin suhteisiin on voitu suhtautua neutraalisti.

Riikka Länsisalmen artikkeli japanin kielen henkilöviittauksista on kirjan kiinnostavinta antia. Siinä missä englannin kielessä joku tekee jotain, japanissa jokin syntyy tai tapahtuu. Täsmällinen tekijän ilmaiseminen tuntuu usein suomen kielessäkin liialliselta korostamiselta (Siitonen 1999). Tekijän häivyttäminen vaikuttaa kuitenkin japanissa olevan vielä pidemmälle vietyä kuin suomessa. Länsisalmi osoittaa, että japaninkielisten esimerkkilauseiden käännöksiin tulee lisätä suoria henkilöviittauksia, jotta niistä tulisi suomenkieliselle lukijalle ymmärrettäviä (vrt. Mauranen & Tiittula 2005). Valaiseva on myös japanin kielen kohteliaisuusjärjestelmää koskeva osio. Romaniyhteisössä käytössä olevia kohteliaisuusstrategioita tarkastelee puolestaan Kimmo Granqvist. Hän taustoittaa Suomen romanikielen vaiheita ja luonnehtii romaneja kielellisenä ja kulttuurisena yhteisönä. Kulttuurin keskeinen ominaispiirre, vanhojen kunnioittaminen, ilmenee kielellisesti paitsi epäsymmetrisenä puhutteluna myös tabuina pidettyihin puheenaiceiisiin liittyvinä rajoituksina.

Kielikontaktien seurauksia

Kirjan viimeisessä osiossa pohditaan kielen muutosten taustalla olevia kulttuurin muutoksia. Merja Salo esittää, että niin sanottuja kulttuurisanoja tarkastelemalla päästään muinaisten kulttuurien tutkimuksessa kauemmaksi menneisyyteen kuin historiatieteiden keinoin. Artikkelissaan Salo tekee läpileikkauksen suomalais-ugrialaisten kielten yhteisestä kan-

takielestä nykykieliin ja elävöittää katsaustaan runsain esimerkein. Huomiota saavat myös eri kieliyhteisöissä ilmenevät asenteet lainasanoihin ja uudismuodosteisiin. Lainasanojen lisäksi tiiviistä kulttuurikontakteista saattaa syntyä uusia kieliä. Eeva Sippola kuvaa artikkelissaan Filippiineillä käytössä olevaa kreolikieltä, chabacanoa. Sen substrattikielenä on espanja, ja adstraattikieliset ovat paikallisia austronesialaisia kieliä. Chabacanon asema vaihtelee: Zamboangassa sitä käytetään mediassa ja kouluissa epävirallisena apukielenä, kun taas vallalla oleva, englantia ja filipinoa suosiva kielipolitiikka on saanut aikaan sen, että Manilalahdella chabacanon asema on uhattuna.

Riho Grünthalin artikkelissa pohditaan kielen eroosiota ja kieli-identiteetin muutoksia. Esimerkkeinä ovat ersämordvan ja vepsän lukumääräisesti erilaiset mutta kulttuurimaantieteellisesti samantyyppiset kielet. ”Kaikkiin kieliyhteisöihin levinnyt kaksikielisyys” (s. 272) näyttäytyy näiden kielten elämänkaareissa syövänsä kaltaisena välivaiheena, joka väistämättä johtaa kuolemaan, kielenvaihtoon. Grünthal tosin myöntää, että hyvänlaatuistakin kaksikielisyttä on olemassa (mp.): ”Eri kielten käyttö rinnakkain ei tarkoita läheskään aina kielenvaihtoa, vaan on osoitus kielten välisestä luonnollisesta vuorovaikutuksesta ja kielen muuttumisesta.” Siinä missä useat länsieurooppalaiset vähemmistökielet ovat viime aikoina kokeneet jonkinasteista elpymistä, Venäjän suomalais-ugrialaisten kielet kantavat Grünthalin mukaan postsovjetistisen kaksikielisuuden taakkaa eikä niiden tulevaisuus näytä valoisalta.

Grünthal huomauttaa, että väitteet englannin kielen uhasta suomen kielen kehitykselle eivät ole missään suhteessa siihen, mitä kielen todellinen uhanalai-

suus tarkoittaa. Tähän on helppo yhtyä. Uhkaako englanti sitten paikallisia vähemmistökieliä? Anna Mauranen esittää artikkelissaan, että jos vieraiden kielten opetuksessa tyydyttäisiin pelkkään englantiin kansainvälisen viestinnän kielenä, se antaisi sijaa vähemmistöjen monikielisyydelle (s. 291). Kun vähemmistöt usein pakotetaan opiskelemaan koulussa useita vieraita kieliä, oma kieli jää helposti jalokoihin. Maurasen ehdotus on kiinnostava mutta edellyttäisi todistusaineistoa. Englannin kielen globalistuminen ei ole toistaiseksi missään kontekstissa tarkoittanut monikielisuuden lisääntymistä vaan päinvastoin kielitaitovarannon kapenemista, niin valtakielen kuin vähemmistökielen puhujienkin keskuudessa. Maurasen mukaan englannin käyttö lingua francana ei ole tukahduttanut paikallisia kulttuureja ja korvannut niitä angloamerikkalaisella kulttuurilla (s. 303). Sitä vastoin lingua franca -yhteisöissä rakentuu omia, hybridisiä kulttuureja, joissa sekoittuvat englannin kielestä, angloamerikkalaisesta kulttuurista ja toimintayhteisöistä itsestään peräisin olevat piirteet.

Lopuksi

On harmillista, että näin korkealaatuista ja kiinnostavaa kirjaa viimeisteltäessä ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota kieli-asuun. Nykyisellä oikolukuohjelmien aikakaudella lukija ei haluaisi havaita yhtä paljon oikeinkirjoitusvirheitä, ylimääräisiä sanoja, puuttuvaa kongruenssia, huolimattontaa tai epäsuomalaista välimerkkien käyttöä, tieteellisen tekstin tyylikkoja (teilata, peruspalikat) ja oudosti muodostettuja termejä (realiot po. realiat). Nämä ovat tietysti monien asioiden summia: lopputulos on niin kirjoittajien, toimittajien kuin kustantajankin vastuulla.

Kirjan takakansitekstissä sanotaan, että teos on kirjoitettu yleistajuisesti ja että se siksi soveltuu johdatukseksi aihepiiriin. Osaa artikkeleista voitaisiin nähdäkseni hyvin käyttäen esimerkiksi eri kielialueiden opettajankoulutuksessa (vrt. Aikio & Arola 2010). Monet kirjoittajista ovat tehneet useita vuosia kenttätyötä omalla kielialueellaan. Tämä kokemus välittyykin useista artikkeleista innostuksena ja herättää samalla lukijan mielenkiintoa kuvattuihin ilmiöihin. Kirjan kiinnostavuutta lisää myös se, että esimerkeiksi on valikoitunut suomen sukukielten ja romanikielen ohella sellaisia Aasiassa ja Afrikassa puhuttuja kieliä, joita yleisesti tunnetaan muita vähemmän.

SIRKKU LATOMAA
etunimi.sukunimi@uta.fi

Lähteet

- AIKIO, ANTE – AROLA, LAURA 2010:
Maailman kielten tila. Perspektiivejä kielten opetukseen. – Terhi Törmälehto (toim.), *Maailma tuli tunnille. Kansainvälisyyskasvatus osana äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta* s. 55–70. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja 2010. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- MAURANEN, ANNA – TIITTULA, LIISA 2005: MINÄ käännössuomessa ja supisuomessa. – Anna Mauranen & Jarmo H. Jantunen (toim.), *Käännössuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä* s. 35–69. Tampere Studies in Language, Translation and Culture Sarja A Vol. 1. Tampere: Tampere University Press.
- SIITONEN, KIRSTI 1999: *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 63. Turku: Turun yliopisto.